

KÖNYVISMERTETÉSEK

Robert A. Kahn: A gyűlölet szabadsága – Amerikai és európai perspektívák

(Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 600 oldal,
ISBN 978 963 295 633 6)

Tiltani kell-e a gyűlöletbeszédet? Más választ adunk-e, ha a gyűlöletbeszéd népirtástagadásban nyilvánul meg (feltéve, hogy a népirtás tagadása a gyűlöletbeszéd egy formája)? A társadalom gyűlöletbeszéddel kapcsolatos jogi toleranciája azt jelenti-e, hogy a társadalomnak jóvá kell hagynia bizonyos sértő beszédaktusokat? Például az egyesült államokbeli újságok az Első Alkotmánykiegészítés alapján kötelesek voltak-e közzétenni a dán karikatúrákat? Mi a helyzet a vallások gyalázásával? A vallásgyalázásra vonatkozó tilalmakat könnyen elutasíthatjuk azzal, hogy nincs helyük a modern társadalomban. Ez vajon azt jelenti, hogy a vallási gyűlöletre uszító beszéd tiltása szintén jogszerűtlen? Mit gondoljunk a vallási öltözékek, például a hidzsáb, burka vagy burkini viselésének betiltásáról? Mi motiválja az ilyen tilalmakat? Vajon egy új jelenségről van szó, vagy csupán újabb példáját láthatjuk annak, amikor a társadalom a jogot eszközül használva tiltja meg a társadalom bizonyos tagjait zavaró öltözékek viselését?

Ilyen és ezekhez hasonló kérdésekkel foglalkoznak a jelen kötetben található tanulmányok. A különböző társadalmak eltérő válaszokat adhatnak a fenti kérdésekre. Franciaország és Németország az Egyesült Államoktól eltérő következtetésekre juthat, ahogyan más álláspontot foglalhat el az Egyesült Királyság, Dánia vagy Magyarország. Ezenfelül a gyűlöletbeszéd szabályozásával, illetve a szabályozás módjával kapcsolatos döntések nézeteltérésekhez vezethetnek az egyes társadalmakon belül és azok között is. Az amerikai *Virginia v. Black* (2003)¹ ügyben eljáró Sandra Day O'Connor és Clarence Thomas bírók például eltérő következtetésre jutottak azzal kapcsolatban, hogy egy lángoló kereszt vajon természeténél fogva félelmet kelt-e másokban.² Franciaország ezzel szemben *egyfelől* jogszabályban tiltja bizonyos történelmi események tagadását (például az atlanti rabszolga-kereskedelem vagy a francia gyarmati uralom által biztosított előnyök tagadását), *másfelől* pedig tanúja volt az elismert francia történészek által éppen a hasonló jogszabályok elleni tiltakozás céljából létrehozott *Liberté pour l'Histoire* nevű csoport felemelkedésének.³

¹ *Virginia v. Black*, 538 U.S. 343 (2003).

² Lásd az e kötetben található *Beszélt-e az égő kereszt? A Virginia v. Black ügy, valamint az O'Connor bírónő és Thomas bíró közötti vita a kereszttegetés történetéről* című tanulmányt (145–159.).

³ A *Liberté* emlékeztetéstörvények elleni érveivel kapcsolatban lásd Robert A. KAHN: Does it Matter How One Opposes Hate Speech Bans? A Critical Commentary on *Liberté pour l'Histoire's* Opposition to French Memory Laws. *Washington University Global Studies Law Review*, 15, 2016, 55.

Mindezek a megfontolások kérdéseket vetnek fel a szólásszabadság hagyományos amerikai megközelítésének fenntarthatóságával kapcsolatban. A hagyományos modell szerint az Egyesült Államok a kivételezetség földje, amelynek fontos ismertetőjegye a véleménynyilvánítás – legalábbis a politikai jellegű véleménynyilvánítás – emberemlékezet (de legalább 1940) óta fennálló védelme. Bizonyos tekintetben ez a megközelítés egyfelől valódi tartalmat hordoz. A véleménynyilvánítás védelme amerikai megközelítésének megértéséhez ismernünk kell a szólásszabadság amerikai történetét, amely az Első Alkotmánykiegészítéssel kezdődött. Ezt követte az I. világháború idején kidolgozott „nyilvánvaló és közvetlen veszély” doktrína felemelkedése,⁴ az 1940-es és 50-es évek kommunistaellenes hisztériája, valamint a közvetlenül fenyegető erőszakra uszítás *Brandenburg v. Ohio* (1969) ügyben kidolgozott mércéje.⁵ Ezzel együtt a véleménynyilvánítás kérdéseit érintő viták az Egyesült Államokban túlságosan gyakran fordulnak a véleménynyilvánítás védelmének nemzeti mitológiája felé ahelyett, hogy elvi alapú vitát folytatnának arról, mikor, hol és milyen okkal indokolt korlátozni a szólást.⁶

A hagyományos történet azonban nem teljesen igaz. Amint arra Samuel Walker rámutatott,⁷ az amerikai szólásszabadság „abszolútizmusának” felemelkedése viszonylag új fejlemény. Az 1930-as és 40-es évek alatt több amerikai tagállam (köztük New Jersey) fogadott el a gyűlöletbeszédre vonatkozó jogszabályokat; az Egyesült Államok Legfelső Bírósága 1952-ben a *Beauharnais v. Illinois* ügyben a becsületsértésre vonatkozó tagállami jogszabályok alkotmányosságát állapította meg.⁸ Még a modern korban is találhatunk a véleménynyilvánítás cenzúrájaként működő jogszabályokat. Több tagállam – köztük New York, Virginia és Georgia – betiltotta az álarcos tüntetéseket; a tilalom Georgia és Virginia esetében közvetlenül a Ku-Klux-Klannal kapcsolatos tapasztalatokból fakadt. A keresztegetés is büntethető, ha annak célja a megfélemlítés.⁹ Az amerikai modell tehát teljes egészében még az Egyesült Államokban sem érvényesül.

Ez a komplexitás valamelyest árnyalja azt a markáns ellentétet, amelyet a gyűlöletbeszédre szóló egyes tanulmányok Európa és az Egyesült Államok között látni vélnek. E tanulmányok jellemzően a demokratikus és heterogén Egyesült Államokat az idősebb és homogénebb Európával állítják szembe.¹⁰ Amikor pedig a szakemberek a náci korszak hatásait vizsgálják, hajlamo-

⁴ Lásd *Schenck v. United States*, 249 U.S. 47 (1919) (a „nyilvánvaló és közvetlen veszély” mércéjének kidolgozása); *Abrams v. United States*, 250 U.S. 616 (1919) (Holmes bíró különvéleménye, a „nyilvánvaló és közvetlen veszély” mérce használata a szólásszabadság védelmében).

⁵ *Brandenburg v. Ohio*, 395 U.S. 444 (1969).

⁶ Egyre gyakoribb, hogy a véleménynyilvánításról szóló vitákat Oliver Wendell Holmes és Louis Brandeis bírók véleményeinek megvitatásával indítják.

⁷ Samuel WALKER: *Hate Speech: The History of an American Controversy*. Lincoln, NE, University of Nebraska Press, 1994.

⁸ *Beauharnais v. Illinois*, 343 U.S. 250 (1952).

⁹ Lásd ebben a kötetben a *Keresztegetés, holokausztagadás és a gyűlöletbeszéd szabályozásának fejlődése az Amerikai Egyesült Államokban és Németországban* című tanulmányt (71–107.).

¹⁰ Robert POST: *Hate Speech*. In: Ivan HARE – James WEINSTEIN (szerk.): *Extreme Speech and Democracy*. Oxford, Oxford University Press, 2009. 136–137. Az igazsághoz persze hozzátartozik az is, hogy Post máskor sokkal érzékenyebb a gyűlöletbeszéd szabályozásával kapcsolatos attitűdök mögött húzódó kulturális különbségekkel kapcsolatban. Lásd Interview with Robert Post. In: Michael HERZ – Peter MOLNAR (szerk.): *The Content and Context of Hate Speech: Rethinking Regulation and Responses*. Cambridge, Cambridge University Press, 2012.

sak minimalizálni azok jelentőségét, mondván, hogy a gyűlöletbeszéd korlátozása 1948-ban vagy 1960-ban indokolt lehetett, de ma már nem az. Nem értek egyet ezzel a megítélással. Véleményem szerint a náci múlt tapasztalatai szerepet játszottak a gyűlöletbeszédre vonatkozó európai szabályok fejlődésében és – bizonyos mértékig – az iszlám öltözékek betiltásával kapcsolatos vitákban is.

Az e kötetben található tanulmányok ezt a megközelítést tükrözik, egyúttal rámutatnak a múlt értelmezésének képlékenységre is. Az 1930-as években Karl Loewenstein Németországból az Egyesült Államokba utazott, és azt terjesztette, hogy a világ „fejlett” részében az országok törvényeket hoznak a fasiszmus növekvő veszélyével szemben.¹¹ A világháború után változatos és egymással versengő módon tettek utalásokat a náci múltra a gyűlöletbeszéd kontextusában. Egyfelől, a nácik ismételt felemelkedésétől való félelem sok mindent elárul Németországról, ahol a holokauszttagadás tilalma pontosan illeszkedik a horogkereszt használatát, a *Deutschland Über Alles* első versszakát és a Horst Wessel dalát betiltó kultúrába. Az sem meglepő, hogy egy ilyen társadalom „totalitárius” szimbólumként tekintene a hidzsábra.¹² Másfelől, a nácik könyveket égettek: az Atlanti-óceán mindkét partján élő emberek jelentős része számára a náci múlttal való szembenézés egyik módja a cenzúra elutasítása. A jobboldali populisták – például Geert Wilders – felemelkedése tovább bonyolítja a helyzetet. Míg Wilders az iszlámot fasisztának nevezve a győzedelmes szövetséges erők náci Németországgal szembeni küzdelmének köpönyegébe bújzik, a Hollandiában és Németországban élő muszlimok az 1930-as évek zsidóságához hasonlítják magukat.¹³

A szólásszabadság amerikai felfogása ugyanakkor nem az egyetlen példa azok előtt, akik elutasítják a gyűlöletbeszéd korlátozását. Vegyük például Flemming Rose esetét, aki megjelentette a Mohamed prófétát ábrázoló karikatúrákat. Ő a sértő beszéd tilalmával szemben „abszolutista” álláspontra helyezkedett, ami meg is felel az amerikai abszolutista sztereotípiának. Míg azonban Rose időnként Oliver Wendell Holmes „tűz a zsúfolt színházban” hasonlatára utal,¹⁴ a szólásszabadság iránti megközelítése sokkal inkább a Szovjetunióval kapcsolatos tapasztalataiból, valamint az embert történetmesélő állatnak tekintő Salman Rushdie nézeteiből fakad.¹⁵ Mindeközben Franciaországban az emlékeztetőtörvények ellenzői egészen máshogy gondolkodnak a szólásszabadságról. Az emlékeztetőtörvényekkel nem pusztán az a probléma, hogy korlátozzák a véleménynyilvánítást, hanem az, hogy a politikusok és az etnikumok lobbistái visszaélnek a nemzeti múltat őrző történeszek szerepével.¹⁶ Íme tehát kettő, a szólásszabadságot védő, mégis egymástól igen eltérő felfogás, amelyek ugyanakkor egyáltalán nem a klasszikus ameri-

¹¹ Lásd ebben a kötetben a *Miért tiltják az európaiak a gyűlöletbeszédet? Vita Karl Loewenstein és Robert Post között* című tanulmányt (3–46).

¹² Lásd ebben a kötetben *A fejkendő mint fenyegetés: a német és amerikai jogi diskurzusok összehasonlítása* című tanulmányt (483–513.).

¹³ Lásd ebben a kötetben a *Ki a fasiszta? A Geert Wilders per értelmezése a náci örökség tükrében* című tanulmányt (183–209.).

¹⁴ Lásd ebben a kötetben a *Flemming Rose, a dán karikatúrabotrány és az új típusú európai szólásszabadság* című tanulmányt (283–317.).

¹⁵ Lásd ebben a kötetben a *Flemming Rose amerikai szólásszabadságkánon-ellenessége és az összehasonlító alkotmányelmélet nyomorúsága* című tanulmányt (109–142.).

¹⁶ Lásd KAHN i. m. (3. l.).

kai megközelítést követik. Ennélfogva aláássák az Európa kontra Amerika sztereotípiákat, amelyek a gyűlöletbeszédre vonatkozó szabályok földrajzi vonatkozásainak jobb megértése felé mutatnak.

Az e kötetben található tanulmányok a sztereotípiák egy másik, normatív jellegű csoportjára is reflektálnak. A gyűlöletbeszéd szabályozásáról folyó viták gyakran egymást kizáró vagy-vagy lehetőségekként jelennek meg – büntetni vagy túrni –, úgy, mintha minden beszédaktus esetén ugyanazt a választ kellene alkalmaznunk, tekintet nélkül arra, hogy mennyire is sértő az adott megnyilvánulás. Ha a toleranciát választjuk, a vitának vége is – nem szükséges véleményt formálni például arról, hogy az európai országoknak a holokausztagadást általános tilalommal kell-e büntetniük, súlyosbító körülménynek kellene-e tekinteniük, vagy a gyűlöletbeszédre vonatkozó hagyományos jogszabályok alapján kellene-e (valamivel ritkábban) büntetniük.¹⁷ Arra sincs szükség, hogy megvizsgáljuk, mivel is jár valójában a tolerancia. A gyűlöletbeszéd tiltásának elmaradása azt jelentené, hogy a különböző médiumoknak – újságoknak, televíziós műsoroknak, internetes felületeknek – sértő képeket kell megjeleníteniük?¹⁸ A dán karikatúrák közzétételét megtagadó amerikai újságok példája jól mutatja, hogy – miként arra Nadine Strossen, az American Civil Liberties Union jogvédő szervezet egykori elnöke is kétséget kizáróan rámutatott – a formális tolerancia tökéletesen összeegyeztethető az informális cenzúrával.¹⁹ Ugyanakkor a Dániával való szolidaritás kifejezésekként a karikatúrákat a gyűlöletbeszédre vonatkozó törvények ellenére közzétevő európai újságok döntése jelzi, hogy ennek az ellenkezője is előfordulhat.

A gyűlöletbeszédre adott eltérő válaszok áttekintése kiterjed a büntetőperrek és büntetőeljárások vizsgálatára is. Jelentősen aláássá a gyűlöletbeszéd alapján indítható büntetőeljárások értelmét, ha egy eljárás a kivántól éppen ellenkező hatást vált ki, ha egy Ernst Zündel „bírószágra viheti a holokauszt”.²⁰ Ez a probléma minden ilyen jellegű büntetőeljárásban felmerül – vajon a vádlott, éppen a bíróság nyilvánosságát felhasználva, nem tudja-e tovább terjeszteni a társadalom által leküzdeni kívánt gyűlöletcselekményeket? Nehéz eldönteni, hogy a védelem mikor jár sikerrel, az eljárás jogi kimenetele pedig nem mindig a legjobb útjelző e kérdés eldöntésében. 1985-ben egy torontói bíróság hamis hírek terjesztése miatt elítélte ugyan Ernst Zündelt, az eljárás valódi üzenetével kapcsolatban azonban kérdéseket vet fel az a körülmény, hogy az eljáró bíró nem volt hajlandó köztudomású tényként hivatalosan elismerni a holokausztot. Ezzel szemben 2007-ben ugyan felmentették a francia *Charlie Hebdo* magazin szerkesztőit a dán karikatúrák közzétételével kapcsolatos vádak alól, az eljáró bíróság azonban

¹⁷ Lásd ebben a kötetben a *Sértő szimbólumok és a gyűlöletbeszéd szabályozása – hol legyen a határ? Egy amerikai megközelítés* című tanulmányt (161–182.).

¹⁸ Lásd ebben a kötetben a *Hívérték, iszlamofóbia vagy az Első Alkotmánykiegészítés – amiért és ahogyan a Philadelphia Inquirer megjelentette a dán karikatúrákat* című tanulmányt (377–392.).

¹⁹ Lásd Interview with Nadine Strossen. In: HERZ–MOLNAR i. m. (10. lj.).

²⁰ Lásd ebben a kötetben a *Cáfolat vagy leleplezés: jogi stratégiák az R. v. Zundel ügyben* című tanulmányát (453–467.).

rámutatott arra, hogy a karikatúrák jelentős sérelmet okoztak a franciaországi muzulmán közösségnek – jelezve ezzel, hogy a muzulmán közösség jogi értelemben vett vereségével azért nincs vége a történetnek.²¹

Szintén jelentőséggel bír, hogy hogyan kategorizáljuk a különböző beszédaktusokat, tekintet nélkül arra, hogy azokat a társadalom bünteti-e. 1993-ban a cenzúrárt elítélő Deborah Lipstadt nem volt hajlandó revizionizmusként hivatkozni a holokauszttagadásra, mert a revizionizmus a történészek rendes tevékenységei közé tartozik.²² A holokauszttagadást, az örmény népirtás tagadását vagy a népirtás tagadását általánosságban véve elismerhetjük a gyűlöletbeszéd formájaként anélkül is, hogy szükségszerűen polgári vagy büntetőjogi szankciót akarnánk érvényesíteni.²³ Hasonlóképpen, elismerhetjük a Mohamed prófétát ábrázoló karikatúrák közzétételével egyes muszlimoknak okozott sérelmet annak ellenére is, hogy támogatjuk Flemming Rose e karikatúrák közzétételéhez való jogát.²⁴ Végül pedig elismerhetjük a blaszfémia egyes formái által okozott lehetséges sérelmeket, azzal együtt, hogy felhívjuk a figyelmet a blaszfémia tiltó jogszabályok elfogadásának vagy a vallásgyalázást tiltó és az egész világra kiterjedő általános merce kidolgozásának veszélyeire.²⁵ A beszédaktusok kategorizálása tehát nem szükségszerűen jár együtt azok büntetőjogi megítélésével.

A kategorizálás valódi hatása az, hogy lehetőséget ad a válaszadásra. A szabad társadalmak a véleménynyilvánítás igen széles tárházát engedik meg, ideértve a sértő megnyilvánulásokat is. A társadalomnak azonban egyúttal teret kell biztosítania a beszédaktus áldozatai számára is, hogy az adott megnyilvánulást anélkül nevezhessék sértőnek, hogy őket cenzorként, túlságosan érzékenyként vagy a politikai korrektség támogatóiként bélyegeznék meg. Annak érdekében, hogy a válaszreakciók valóban jelentőséggel bírjanak, arra van szükség, hogy a sértett csoportnak lehetősége legyen meggyőzni a társadalmat arról, hogy a holokauszttagadás a legtöbbször gyűlöletbeszéd, a dán karikatúrák jelentős része iszlámofób, és az anticionista megnyilvánulások egy része egyben antiszemita is.²⁶ E cél elérése érdekében a tanulmányok egy része kísérletet tesz e kérdések tisztázására – még ha a válaszok joggal nem rendelkeznek is.

A gyűlöletbeszéd szabályozása tehát összetettebb problémakör annál, mint azt a hagyományos „Európa kontra Amerika” vagy „büntetés kontra elfogadás” modellek alapján gondolnánk. De miért fontos ez? A jelen kötetben található tanulmányok három okot említenek. Először is,

²¹ Lásd ebben a kötetben a *Tragédia, bobózat vagy jogi mozgósítás? – A dán képregények a francia és kanadai bíróságok előtt* című tanulmányt (343–375.).

²² Lásd Deborah LIPSTADT: *Denying the Holocaust: The Growing Assault on Truth and Memory*. New York, Basic Books, 1993.

²³ Lásd ebben a kötetben a *Holokauszttagadás és gyűlöletbeszéd* című tanulmányt (421–452.).

²⁴ Lásd ebben a kötetben *A dán karikatúraotrány és a libertariánus sajnálkozás retorikája* című tanulmányt (319–342.).

²⁵ Lásd ebben a kötetben a *Mérlegetési jogkör a muszlimok számára? A vallásgyalázás-vita az Otto-Preminger-Institut v. Austria nézőpontjából* című tanulmányt (235–281.).

²⁶ Lásd ebben a kötetben *Az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz? Az antiszemitizmus és az anticionizmus közötti különbség a 2014-es gázai tiltakozások tükrében* című tanulmányt (211–232.).

a világ egyre inkább nemzetközi és egymástól függő szereplők által benépesített hely, ahol egyre nagyobb nyomás hat a véleménynyilvánítás kérdéseit érintő konvergencia irányába. Ez jelenik meg a népirtás tagadásával kapcsolatban egész Európára kiterjedő mércét megállapító 2008. évi kerethatározatban, vagy éppen az információt az országhatárokon keresztül közvetítő közösségi média egyre fokozódó jelentőségében. Ilyen környezetben elengedhetetlen, hogy megértsük az egyes országok gyűlöletbeszéddel kapcsolatos eltérő megközelítéseit, amelyek hatással vannak az országhatárokon keresztül zajló kommunikációra is.

Másodszor, más kultúrák (vagy kultúrán belüli csoportok) gyűlöletbeszéddel kapcsolatos nézeteinek megértése az első lépés az empátia felé. A szólásszabadság amerikai felfogása már jól ismert. A kanadai felfogás ettől egészen eltérő – ott a parlament szupremáciája, a királynő és a királyi kanadai lovasrendőrség játszik kiemelkedő szerepet a kontinens rendjének fenntartásában.²⁷ Ha az amerikai megközelítés vizsgálatához hasonló figyelemmel tekintenénk át a véleménynyilvánításra vonatkozó francia, német, holland vagy magyar szabályok hátterét, közelebb kerülünk a szólásszabadság védelme és a gyűlöletbeszéd korlátozása közötti globális egyensúlyra vonatkozó vita új és termékenyebb módjának kidolgozásához. Ez a fajta megértés segíthet bennünket a múlt hibáinak elkerülésében is: a muszlim ruházatra vonatkozó tilalmak például más színben tűnnek fel, ha a 19. században az Egyesült Államokban és Németországban a katolikus öltözékekre vonatkozó tilalmak fényében vizsgáljuk őket.²⁸

Végül pedig a gyűlöletbeszéd eltérő szabályozási rendszereinek megértése hozzájárulhat az elméleti háttér kialakításához is. Itt szeretnék rámutatni Eric Heinze *Hate Speech and Democratic Citizenship* című 2016-ban megjelent új könyvére. Robert Posthoz hasonlóan Heinze is demokratikus legitimitációhoz köti a szólásszabadságot, és amellett érvel, hogy a gyűlöletbeszédet tiltó társadalom általánosságban véve soha nem lehet teljesen legitim. Heinze azonban csavar egyet a demokratikus legitimitációval kapcsolatos elméletén: a gyűlöletbeszédre vonatkozó tilalmak kizárólag régóta fennálló, gyarapodó és stabil demokráciában tekinthetők *per se* illegitimnek.²⁹ E jellemzők nem az Első Alkotmánykiegészítést követő Amerika erényeiben gyökereznek, hanem sokkal inkább tapasztalaton alapuló és mérhető, bármely társadalom kontextusában értékelhető kritériumokról van szó.³⁰ Az idő múlásával pedig az egyes társadalmak esetében is változhat, hogy rendelkeznek-e ezekkel a jellemzőkkel. Heinze egy aprólékosabb megközelítést választ, szakít az Amerikát középpontba állító korábbi munkák hagyományával, és a tanulmányaimban is bemutatott árnyaltabb képet nyújt.

²⁷ Lásd ebben a kötetben a *Gyűlöletbeszéd és nemzeti identitás: az Egyesült Államok és Kanada esete* című tanulmányt (47–69.).

²⁸ Lásd ebben a kötetben *A muszlimok az új keresztények? Európa fejkendőviselésre vonatkozó jogszabályai összehasonlító történeti perspektívában* című tanulmányt (515–544.).

²⁹ Eric HEINZE: *Hate Speech and Democratic Citizenship*. Oxford, Oxford University Press, 2016. 69–78. Lásd Robert POST: Racist Speech, Democracy and the First Amendment. *William & Mary Law Review*, 32, 1991, 267., 280–284.

³⁰ Heinze számára kulcsfontosságú, hogy a demokratikus társadalom kellően szilárd-e ahhoz, hogy rendelkezzen a gyűlöletbeszéd ártalmainak leküzdéséhez szükséges erőforrásokkal, lásd HEINZE i. m. (29. l.) 70.

Az Előszó végén szeretném egy utazásra hívni az Olvasót, amely során megismerheti, hogy a különböző országokban, így Kanadában, Franciaországban, Németországban, Dániában és Hollandiában élő emberek hogyan viszonyulnak a gyűlöletbeszédhez. Ismerje meg, hogy a történelmi események hogyan formálják a gyűlöletbeszédhez való viszonyulásunkat, és tekintse át a lehetséges válaszaink széles tárházát! A gyűlöletbeszédre vonatkozó jog területe igen sokszínű – sűrű erdővel, tekerdő ösvényekkel teli vidék, ahol csodálatos kilátást kínáló meredélyeket is találhatunk. Engedjék meg, hogy vezetőjük legyünk ezen az utazáson!

Minneapolis, 2016. szeptember

ROBERT A. KAHN ELŐSZAVA A MAGYAR OLVASÓHOZ